

Висновок. Таким чином, белігеративні комплекси – городища, вали, кургани, фортеці, ДФС та інші пам'ятки мають комплексне значення для науки. Вони концентрують в собі історію певних періодів розвитку суспільства і відображають особливості формування сучасних природних умов конкретних регіонів. Виступають як археологічні, історичні і культурні цінності, мають суспільно-виховне значення. Неменший інтерес, зокрема палеогеографічний, представляють кургани і вали для географів. Разом з тим, на початку ХХІ ст. ми не маємо повної характеристики белігеративних ландшафтів ні загалом України, ні її окремих регіонів. У нашій державі історико-культурні об'єкти практично не оцінені і як туристичні ресурси. Це приводить до їх використання в обмежених масштабах й суттєво ускладнює їх раціональне використання та охорону.

1. Антонюк О.О. Белігеративні й тафальні ландшафти / О.О. Антонюк // Географія та екологія: наука і освіта. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 20-21 квітня). – Київ: Інтерлінк, 2006. – С.14-16.
2. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ – ХХ ст. / Л.В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 470 с.
3. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти правобережної України / Г.І. Денисик. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с.
4. Докучаев В.В. Наши степи прежде и теперь / В.В. Докучаев – М.: Сельхозгиз, 1953. – 151 с.
5. Мильков Ф.Н. Человек и ландшафты / Ф.Н. Мильков – М.: Мысль, 1973. – 222 с.
6. Томашевський А.П. Комплексне збереження історико-археологічної та природної спадщини: територіальний імператив / А.П. Томашевський / Екологічний вісник, 2004. – №6. – С. 2-5.

УДК 911

Божук Т.І.

Релігійні об'єкти в культурному ландшафті та їх використання для потреб туризму (на прикладі міста Львова)

У статті розглянуто питання місця і значення релігійних об'єктів у культурному ландшафті. На прикладі найбільш відвідуваних релігійних об'єктів міста Львова проведено соціологічне дослідження. На основі одержаних результатів шляхом рейтингування (ранжування) визначено найбільш привабливі для туристів релігійні об'єкти і подано їх характеристику. **Ключові слова:** релігійний (сакральний) об'єкт, сакральна-туристична привабливість, метод бальної оцінки, культурний ландшафт.

Божук Т.И. Религиозные объекты в культурном ландшафте и их использование для потребностей туризма (на примере города Львова). В статье рассмотрены вопросы места и значения религиозных объектов в культурном ландшафте. На примере самых посещаемых религиозных объектов города Львова проведено социологическое исследование. На основании полученных результатов путем ранжировки определены самые привлекательные для туристов религиозные объекты и приведена их характеристика. **Ключевые слова:** религиозный (сакральный) объект, сакральна-туристическая привлекательность, метод бальной оценки, культурный ландшафт.

Bozhuk T.I. Religion objects in the culture landscape and its using for needs in tourism (in imitation of Lviv). There are considered place and meaning of the religion objects in culture landscape in this article. The sociological investigation was realized of the most visited Lviv's objects. It based on the results that were receipted the way of rating defined the most attractive religious objects for tourists. And present their characteristic in appearance of assessment card. **Key words:** religious (sacred) object, sacral-touristical attraction, method bale value, culture landscape.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питанню вивчення культурного ландшафту (як виду антропогенного ландшафту, створеного людиною шляхом свідомої зміни довкілля в потрібному для господарської мети напрямку) присвячено багато праць ще з минулого століття і найбільш вагомим є вклад таких географів як А. Ісаченко, Ф. Мільков, М. Гродзинський, Г. Денисик та ін.

Різними бувають структурні елементи, що формують культурний ландшафт. Однак, для урбанізованих територій властива наявність у складі культурного ландшафту релігійних об'єктів, які можуть виступати навіть домінантами чи формувати імідж ландшафту. Релігійні об'єкти стають дедалі популярнішими серед туристів і залучаються організаторами туристичної діяльності до екскурсійних програм. Не виключенням у цьому є і місто Львів. Оскільки, крім музеїв, театрів і інших пам'яток архітектури, розташованих у центральній частині міста, що входить до світової спадщини ЮНЕСКО, спостерігаємо ще й велику кількість сакральних об'єктів. Вони відрізняються конфесійною приналежністю, часом і стилем побудови, ступенем знищення та підновлення після радянських гонінь, наявністю сакральних реліквій (чудотворні ікони, мощі святих і блаженних), архітектурно-мистецьким убранством, інфраструктурою тощо, однак користуються популярністю серед українських та іноземних відвідувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі залишаються дискусійними питання, пов'язані із визначенням самостійності сакральних об'єктів і сакрально-туристичних ресурсів у класифікаційній структурі рекреаційно-туристського ресурсного потенціалу культурного ландшафту. Наприклад, у класифікації рекреаційно-туристських ресурсів О. Бейдик [2] пам'ятки сакральної (культової) архітектури включає до архітектурно-історичних і відносить до ресурсного гіперблоку "Суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси". Подібну думку підтримують науковці В. Кравців, Л. Гринів, М. Копач, С. Кузик [8] і зазначають, що сакральні об'єкти входять до складу історико-культурних туристичних ресурсів. О. Мацюк [11] у класифікації оборонних споруд України виділяє сакральні об'єкти: оборонні монастирі, церкви, костели, синагоги, оборонні дзвіниці. Відповідно до державної класифікації (Закон України "Про охорону культурної спадщини") сакральні об'єкти знайшли своє місце як історичні (за видом) і поділяються на споруди, ансамблі, визначні місця (за типом). О. Лесик [10] запропонував класифікувати всі замки і монастирі України за придатністю цих пам'яток для розміщення в них функціональних груп приміщень закладів відпочинку й туризму. До складу релігійних об'єктів Т. Христов [14] відносить: культові споруди (монастирі, святилища, храми і храмові комплекси, капели, каплиці і каплички, ступи); природні об'єкти – святі джерела, колодязі, гори, водойми (ріки, ставки), бори; невеликі об'єкти культури – придорожні хрести, олтарі божеств на узбіччі доріг і стежок.

При проведенні оцінювання використано раніше запропоновану методика [4, 3], що базується на визначенні критеріїв оцінки сакральних об'єктів для потреб туризму та розробці їх оціночних шкал.

При підготовці характеристики найбільш привабливих об'єктів міста Львова використано всю доступну на сьогодні літературу, серед якої [1, 5, 7, 9, 12, 13], в тому числі атлас-довідник «Львів сакральний» [6].

Відразу зазначимо, що вважаємо синонімами вживані такі терміни як

релігійний і сакральний об'єкт, релігійно-туристична і сакральнo-туристична привабливість.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є вивчення релігійних об'єктів м. Львова у плані їх туристичної привабливості. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: оцінити туристичну привабливість релігійних об'єктів м. Львова респондентами; опрацювати одержані результати, визначити найбільш привабливі серед них і подати характеристику у формі обліково-оціночних карток.

Виклад основного матеріалу. Справді, Львів – місто храмів... На території міста налічується більше 100 релігійних об'єктів (храмів і дзвіниць, каплиць, монастирів), які за конфесійною приналежністю є у складі Української Греко-Католицької Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви, Римо-Католицької Церкви в Україні, Української Православної Церкви (Московського патріархату), Вірменської Апостольської Церкви, Євангельських та інших Протестантських Церков, екуменічними та позаконфесійними храмами й установами.

У проведенню дослідженні можна виокремити такі етапи:

- насамперед було визначено релігійні об'єкти, які найбільше відвідуються туристами, тобто включені до екскурсійних програм, відображені на туристичних мапах чи подано їх описи і фотографії в путівниках чи фотоальбомах. У результаті такого відбору ми отримали 28 об'єктів (рис. 1, табл. 1);

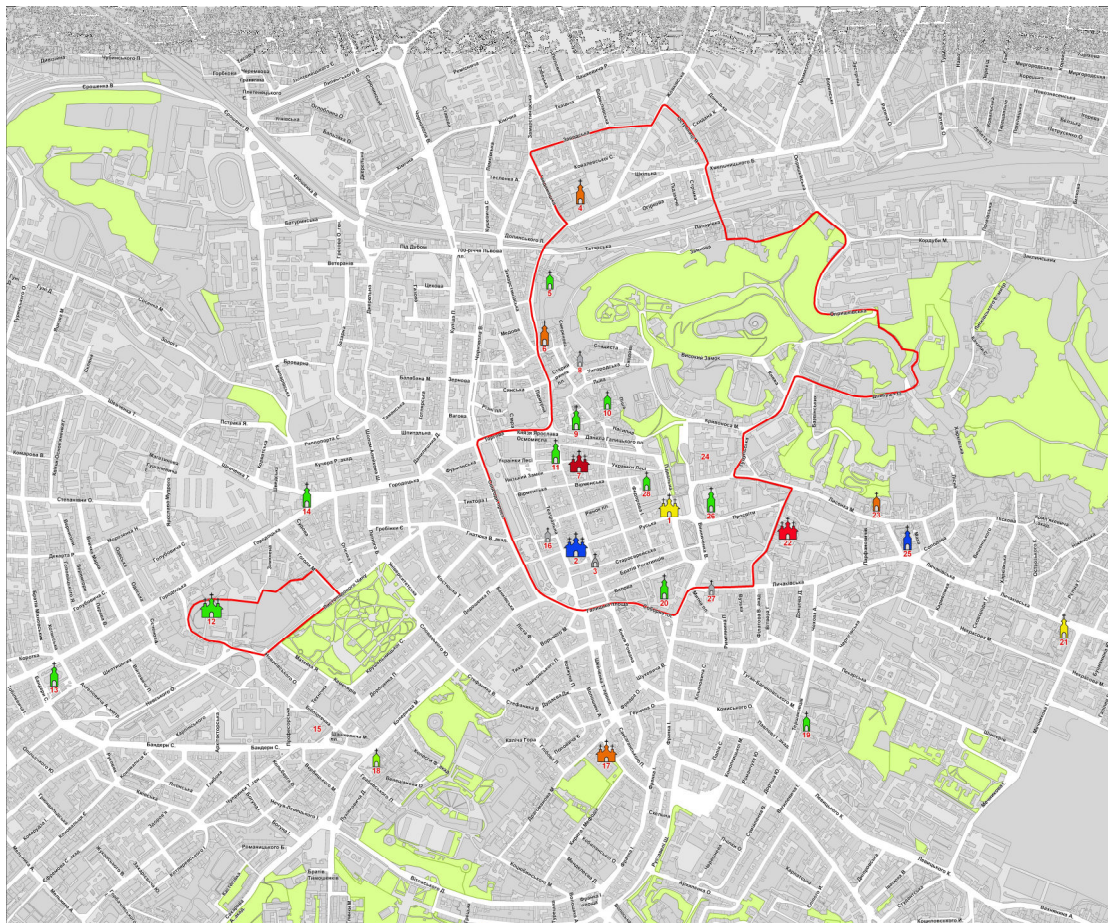

Рис. 1. Місцезнаходження релігійних об'єктів на карті міста Львова

Таблиця 1.

Перелік об'єктів дослідження

№ об'єкта	Сучасна назва релігійного об'єкта	Місцезнаходження
I	Катедральний собор Успення Пресвятої Богородиці	вул. Руська, 7
II	Катедральний собор (Митрополича базилика) Успення Пресвятої Діви Марії	пл. Катедральна, 1
III	Каплиця Боїмів, нині – музейний об'єкт (філія Львівської галереї мистецтв)	пл. Катедральна
IV	Храм св. влкмч. Параскеви–П'ятниці (Святих П'ятниць)	вул. Б. Хмельницького, 77
V	Храм св. Онуфрія	вул. Б. Хмельницького, 36
VI	Храм св. Миколая	вул. Б. Хмельницького, 1
VII	Катедральний собор Успення Пресвятої Богородиці	вул. Вірменська, 7
VIII	Храм св. Івана Хрестителя	пл. Старий Ринок, 3
IX	Храм Матері Божої Неустанної Помочі	вул. Сніжна, 1
X	Храм Всіх святих при Святопокровському жіночому монастирі Студійського уставу	вул. Вічева, 2
XI	Храм Преображення Господнього	вул. Краківська, 21
XII	Архикатедральний собор св. влкмч. Юрія	пл. Св. Юри, 5
XIII	Храм свв. Ольги і Єлизавети	пл. Кропивницького, 1
XIV	Храм св. Анни	вул. Городоцька, 32
XV	Храм св. Марії Магдалини, нині – Будинок органної і камерної музики, діє громада РКЦ	вул. С. Бандери, 10
XVI	Кол. храм св. Апостолів Петра і Павла оо. Єзуїтів, нині – книгосховище Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (офіційно вже передано УГКЦ)	вул. Театральна, 13
XVII	Святопокровський (Покрову Пресвятої Богородиці) Катедральний собор	вул. Грушевського, 2
XVIII	Храм св. Лазаря	вул. Коперника, 27
XIX	Храм Пресвятої Трійці	вул. Тершаківців, 11а
XX	Храм св. Андрія оо. ЧСВВ	пл. Соборна, 3а
XXI	Храм свв. Апостолів Петра і Павла	вул. Личаківська, 82а
XXII	Свято-Георгіївський Катедральний храм	вул. Короленка, 3
XXIII	Храм св. Йоана Золотоустого	вул. Лисенка, 43
XXIV	Храм Стрітення Господнього	вул. Винниченка, 30а
XXV	Храм св. Антонія оо. францисканців	вул. Личаківська, 49а
XXVI	Храм св. Архистратига Михаїла	вул. Винниченка, 22
XXVII	Кол. храм Непорочного зачаття Пречистої Діви Марії сс. кларисок, нині – музей скульптури Йогана Г. Пінзеля (філія Львівської галереї мистецтв)	вул. Личаківська, 2
XXVIII	Храм Пресвятої Євхаристії	пл. Музейна, 1

- розроблено методику оцінювання сакральних об'єктів;
- проведено експертну оцінку сакральних об'єктів;
- опрацьовано одержані результати експертної оцінки.

Для визначення сакральності-туристичної привабливості території м. Львова було застосовано експертний метод, в основу якого покладено бальний підхід, тобто визначено критерії оцінки сакральних об'єктів і їх оціночні шкали. При визначенні критеріїв оцінки сакрального об'єкта було враховано сучасний стан, історико-культурну, рекреаційно-пізнавальну та духовну цінність самого об'єкта, а також рівень сприйняття його туристом. Таким чином використано 23 критерії для оцінки сакральних об'єктів [4]. Всі критерії умовно поділено на дві великі групи: 1) стосуються сакрального об'єкта; 2) пов'язані із перцепцією суб'єктом (туристом).

До першої групи належать: правовий статус, положення у ландшафті та розташування, значення, зовнішній вигляд, ступінь збереження, атракційна ємність тощо. До другої групи відносимо: панорамність, кольорова палітра ландшафту, доступність (транспортна і пішохідна), наявність інфраструктури, рівень організації об'єктів для показу, рівень психофізіологічного комфорту відвідувачів.

Кожен із цих критеріїв має оціночну шкалу в межах 1-3 балів. Максимально можлива кількість балів для одного сакрального об'єкта становить 69, мінімально можлива – 23 бали.

У оцінюванні релігійних об'єктів взяло участь 49 експертів (студентів), які володіли методикою оцінки та були обізнані із об'єктами. Важливо відзначити, що в ході дослідження не враховувалося віросповідання чи конфесійна приналежність експертів.

Експерти проставляли свої оцінки у спеціально підготовлених бланках, де горизонтально навпроти кожного із 28 об'єктів записували відповідні бали згідно 23 критеріїв (показників), остання колонка фіксує сумарну кількість балів. Одержані оцінки про привабливість сакральних об'єктів опрацьовувалися за допомогою Excel. Насамперед було визначено сумарну кількість балів для кожного об'єкта за окремими показниками, а потім визначено сумарну кількість балів для кожного об'єкта за всіма показниками.

На основі отриманих результатів проведено ранжування (рейтингування) сакральних об'єктів. Найбільшу кількість балів отримали такі релігійні об'єкти: Архикатедральний собор св. влкмч. Юрія (2900); Катедральний собор (Митрополича базиліка) Успення Пресвятої Діви Марії (2734); Катедральний храм Успення Пресвятої Богородиці (2660); каплиця Боїмів (2626); храм св. Онуфрія (2622); храм св. Андрія оо. ЧСВВ (2610); храм Пресвятої Євхаристії (2591); храм св. Архистратига Михаїла (2590); храм св. Марії Магдалини (2574); Катедральний собор Успення Пресвятої Богородиці (2565); храм св. Івана Хрестителя (2498); храм свв. Ольги і Єлизавети (2557); храм свв. Апостолів Петра і Павла (2495); храм св. Анни (2490); Святопокровський (Покрову Пресвятої Богородиці) Катедральний собор (2490).

Найменшою популярністю користуються такі об'єкти як: храм св. Миколая (2412); храм Пресвятої Трійці (2391); храм св. Лазаря (2362); храм Всіх Святих при Святопокровському жіночому монастирі Студійського уставу (2358); храм Матері Божої Неустанної Помочі (2325).

На основі зібраного матеріалу, зафіксованого у обліково-оціночних картках релігійних об'єктів, що містять, крім зазначеної інформації, наведеної на прикладі Архикатедрального собору св. влкмч. Юрія (табл. 2), дані про дату заповнення, авторство опису, використані джерела інформації про об'єкт і фотоматеріали.

Висновки. У результаті проведеного оцінювання релігійних об'єктів експертами визначено їх ранжування за туристичною привабливістю.

У майбутньому варто провести аналогічне дослідження і визначити, чи суттєво зміниться картина, якщо експертами будуть:

- люди різних вікових категорій;
- мешканці Львова чи гості.

Було би цікаво також виконати експертну оцінку релігійних об'єктів міста Львова за туристичною привабливістю, використовуючи фотографії інтер'єру й екстер'єру об'єктів; на основі отриманих результатів простежити їх рейтинг.

Таблиця 2.

Характеристика ансамблю собору святого великомученика Юрія

Сучасна назва сакрального об'єкта:	Архикатедральний собор св. влкмч. Юрія
Колишня (первісна) назва сакрального об'єкта:	Архикатедральний собор св. Юри
Місцезнаходження:	пл. Святого Юра, 5
Контакти:	тел.: +380 (32) 243-76-23, +380 (32) 261-13-86 захр. електронна пошта, веб-сайт – відсутні
Значимість об'єкта:	включено до світової спадщини ЮНЕСКО – у складі об'єкта "Ансамбль історичного центру Львова"; пам'ятка архітектури, пам'ятка монументального мистецтва номер у реєстрі 376/0 (1-8)
Сучасна приналежність об'єкта:	Українська Греко-Католицька Церква
Первісне призначення об'єкта:	Для поглиблення духовного життя, молитви
Нинішнє / сучасне використання об'єкта:	Як духовно-освітній центр, храм для відправи релігійних потреб, молитви
Розклад богослужінь:	неділя 7.30, 9.00, 11.00, 18.00 (взимку – о 17.00) – літургії; будні 7.00, 10.00, 17.00; субота 7.30, 9.00, 18.00 (17.00) – літургії; свята серед тижня 7.30, 10.00, 18.00 (узимку о 17.00); напередодні свят 18.00 (17.00) – велика вечірня
Час для відвідування туристами: неділя / будні	12.30 – 18.00 (17.00) / 11.00 – 18.00 (17.00)
Дата храмового свята:	6 травня – св. влкмч. Юрія
Розташування об'єкта:	у межах поселення, поблизу центру, на підвищенні, помітний здалека
Транспортна доступність:	тролейбуси № 9, 10. Зупинка – пл. св. Юри
Пішохідна доступність:	до 5 хвилин
Об'єкти ансамблю (комплексу) наявність у структурі / об'єкти у структурі ансамблю	собор св. влкмч. Юрія, дзвіниця, хрест з розп'яттям, господарські приміщення, митрополичі палати, будинки капітули – адмін.
Характеристика головного храму	
Тип будівлі храму:	собор
Архітектурний стиль:	поєднання стилів - бароко (різновид), рококо
Час побудови:	XVIII ст. (1744 – 1770), зведений на місці іншого, час реконструкції XIX ст., XX ст., XXI ст. (реставрувався 3 рази)
Архітектори:	Б. Меретин і К.Фесінгер
	Об'єкт зберігається у первісному вигляді, використовується за призначенням, перебуває у достатньо добром стані, не потребує реставраційно-консерваційних заходів
Екстер'єр (наявні):	пілястри, карнизи, скульптура, ліпнина, балкони, вази, колони, фронтон, барельєф - герб, таблиця Андрею Шептицькому, люкарни
Основні кольори:	охра, жовтуватий, світло-сірий, мідь
Інтер'єр (наявні):	колони, арки, карнизи, галереї, хори, проповідальниця, крипта (5 пох.), таблиці (8), іконопис (64), вітражі, скульптура, ліпнина, бічні вівтарі (3), лави (37), сповідальниці (2), «голгофа», люстри (8), канделябри (>26), хоругви (5п.), гірлянди, каплиця з розписом стіни
Іконостас:	низький на вигляд, цілісний за станом збереження, «розгорнутий» на стіни святилища
Основні кольори:	жовтуватий, золото
Сакральні реліквії:	Теребовлянська чудотворна ікона Божої матері, Моці св. Пантелеймона Цілітеля, Моці свщмч. Йосафата, Моці св. Шарбеля; моці отця Піо – позичені у Ів.-Франківську, Плащаниця копія № 8
Можливість одночасного відвідування об'єкта:	200-500 осіб
Характеристика дзвіниці	розташування: безпосередньо прилягає до споруди собору; архітектурна форма: вежа; форма завершення: купольна; час побудови: 1828 р.
Інші об'єкти комплексу:	хрест, огорожа, господарські приміщення
На території об'єкта наявні:	WC платний, іконні крамниці (2), сувенірна продукція про об'єкт, асортимент сувенірів: книги, буклети, листівки, іконки; є можливість придбання сувенірів про інші сакральні об'єкти
Поблизу об'єкта наявні:	стоянка автотранспорту, заклади проживання і харчування, крамниці
Інформація про об'єкт:	карти, атласи-довідники, спеціалізована література, аудіо- та відеоматеріали, фотоматеріали, інтернет
Історичні події:	Дзвін з 1341р. – найдавніший; Собор повернувся до УГКЦ 19.08.1990 р.

1. Александрович В.С. Собор святого Юра у Львові / В.А. Александрович, П.А. Ричков / К. : Техніка, 2008. – 232с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України / О.О. Бейдик – К. : Альтерпрес, 2009. – 400 с.
3. Божук Т. Методичні аспекти оцінювання релігійних об'єктів для туристичного використання / Тетяна Божук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка : географія. – 2009. – Вип. 2 (26). – С. 90-95.
4. Божук Т. І. Оцінка сакральних-туристичних об'єктів / Божук Т. І. // Науковий Вісник Чернівецького університету. – 2008. – Випуск 391. – С. 197–202.
5. Вуйцик В. С. Зустрічі зі Львовом : Путівник / Вуйцик В. С., Липка Р. М. – Львів : Каменяр, 1987. – 175 с.
6. Гринчишин Т. Львів сакральний : релігійні об'єкти на мапі міста. Атлас–довідник / Тарас Гринчишин. – Львів : Ладекс, 2009 – 84 с.
7. Каднічанський Д. А. Скульптури храмів Львова та їх використання в екскурсійній діяльності / Д. А. Каднічанський // Вісник Львів. у-ту. Сер. Міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 24. – С. 106–114.
8. Кравців В. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / Василь Кравців, Лідія Гринів, Микола Копач, Степан Кузик. – Львів : НАН України. ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
9. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / Крип'якевич І. – Львів : Априорі, 2009. – 116 с.
10. Лесик О. В. Замки та монастирі України / Лесик О. В. – Львів : Світ, 1993.– 176 с.
11. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України : Історичні мандрівки / Орест Мацюк – Львів : Центр Європи, 2005. – 192 с.
12. Палков Т. Львів : путівник / Тарас Палков / Львів : Ладек, 2006. – 104 с.
13. Храми Львова : фотоальбом / Фото Л. Криса, Б. Салагай, текст І. Петрів. – Львів : Афіша, 2001. – 180 с.
14. Христов Т. Т. Религиозный туризм : Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Христов Т. Т. – М. : Академия, 2005. – 288 с.

УДК.502.5:504.61(477.64)

Бондарець Д.С.

Територіальний розподіл рекреаційних ландшафтів Запорізької області

Систематизовано наявні відомості про територіальний розподіл та особливості рекреаційних ландшафтів Запорізької області. **Ключові слова:** територіальний розподіл, рекреаційні ландшафти, рекреаційний потенціал.

Бондарец Д.С. Территориальное распределение рекреационных ландшафтов Запорожской области. Систематизированы существующие сведения о территориальном распределении рекреационных ландшафтов Запорожской области. **Ключевые слова:** территориальное распределение, рекреационные ландшафты, рекреационный потенциал.

Bondarets D. Spatial distribution of recreational landscapes Zaporizhia region. Existing data on territorial distribution and features of recreational landscapes of the Zaporizhya region are systematized. **Key words:** territorial distribution, recreational landscapes, recreational potential.

Постановка проблеми. Рекреаційний потенціал Запорізької області створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства України. На сучасному етапі ця територія є рекреаційним резервом країни, знаходиться, в більшості, на шляху екстенсивного освоєння. Дослідження рекреаційних ландшафтів області практично не знайшли відбитків в роботах економістів і географів.